

This is a self-archived version of an original article. This version may differ from the original in pagination and typographic details.

Author(s): Turunen, Arja

Title: Nykyaikaista naista luomassa : Kotilieden, Emäntälehdien ja Toverittaren pukeutumisohteet kansalaiskasvatuksena 1920- ja 1930-luvuilla

Year: 2019

Version: Published version

Copyright: © Kirjoittaja & Kasvatus ja aika, 2019

Rights: CC BY-ND 4.0

Rights url: <https://creativecommons.org/licenses/by-nd/4.0/>

Please cite the original version:

Turunen, A. (2019). Nykyaikaista naista luomassa : Kotilieden, Emäntälehdien ja Toverittaren pukeutumisohteet kansalaiskasvatuksena 1920- ja 1930-luvuilla. *Kasvatus ja aika*, 13(4), 4-25.
<https://doi.org/10.33350/ka.83055>

Nykyaikaista naista luomassa. *Kotilieden, Emäntälehdien ja Toverittaren pukeutumisohteet kansalaiskasvatuksena 1920- ja 1930-luvuilla*

Arja Turunen

Suomalaisen 1900-luvun alun porvarillisen naisliikkeen tavoitteena oli kasvattaa sivistyneitä, siveellisiä, taloudellisia ja ahkeria naisia. Tässä artikkelissa Arja Turunen tutkii, kuinka uudenlaisia naiskansalaisuuden ihanteita opetettiin naistenlehtien pukeutumisohteiden kautta. Artikkelin aineistona ovat 1920- ja 1930-luvuilla Kotiliedessä, Emäntälehdessä ja Toverittaressa julkaistut pukeutumista ja muotia käsitelleet jutut. Lehtien säästäväisyyttä ja käytännönläheisyyttä painottaneet pukeutumisneuvot heijastivat lukijoiden taloudellista tilannetta, mutta artikkelissa osoitetaan, että ne samalla edustivat myös kulutuskulttuurin tuloa sekä kytkeytyivät aikakauden kansalaiskasvatuksen tavoitteisiin. Ohjaamalla naisia pukeutumaan tilanteen ja aseman mukaan sekä huomioimaan funktionaalisuuden, hygieenisyyden ja taloudellisuuden vaatimukset lehdet välittivät lukijoilleen uudenlaista itsetarkkailuun perustuvaa terveys- ja sivistysajattelua. Täten ne tähtäsivät tavallisen kansan ja työväestön elämäntavan, arvojen ja normien sekä ulkoasun muuttamiseen. Vaikka lehtien välillä oli poliittisia eroja, porvarillista naisliikettä edustaneen Kotilieden ja Emäntälehdien ohjeet olivat saman tyyppisiä kuin työväenliikettä edustaneen Toverittaren ohjeet.

Johdanto

Naisten muoti uudistui 1920- ja 1930-luvuilla, kun vuosisadan alun runsas, naisellisia muotoja korostava tyyli vaihtui yksinkertaisempaan muotiin. Maailmansotien välisen ajan ”Uuden naisen” muodin on tulkittu vapauttaneen naiset sekä konkreettisesti että symbolisesti, sillä se edusti modernin, itsenäisen naisen tyyliä, joka väljempien leikkausten ja muun muassa housuasujen käyttöönoton vuoksi salli liikkumisen vapauden. Sen nähtiin myös vapauttaneen naiset korsetista. Lisäksi massamuodin ja tavaratalojen yleistymisen demokratisoi pukeutumista, kun entistä useammalla oli mahdollisuus pukeutua muodikkaasti. (Ks. esim. Ewing 1986, 62–118; Hill 2004, 38, 43; Cole & Deihl 2015, 136–140,

154–155.) Sosiaali- ja kulttuurihistorian tutkijat ovat kuitenkin kritisoineet näitä tulkintoja huomauttamalla muun muassa, että naiset eivät käytännössä vapautuneet korsetin käytöstä, sen käyttötapa vain muuttui. Uusi muoti perustui poikamaisen hoikkaan vartaloihanteeseen, minkä seurauksena korsetin tehtäväksi tuli ”litistää” naisen muotoja, ei korostaa niitä kuten aiemmin. Lisäksi hoikkuuden ihanne edisti niin sanotun laihdutuskulttuurin syntymistä ja siihen sisältyvää jatkuvaa painontarkkailua. (Esim. Stewart & Janovicek 2001; Fields 2007, 67–78.)

Brittiläisessä tutkimuksessa on myös osoitettu yhteiskunnallisten erojen ilmaisemisen vain vahvistuneen maailmansotien välisenä aikana, kun tavaramarkkinat ja -talot eriytyivät asiakaskunnan mukaan. Erityisesti keskiluokan oli yhä tärkeämpää erottautua sekä ylä- että työväenluokasta, ja keskiluokan sisällä ylempi keskiluokka pyrki erottautumaan alemmasta keskiluokasta. Tämä tarkoitti laatumerkkien sekä yhä hienovaraisempien kunniallisen ja säädyllisen pukeutumisen periaatteiden tuntemista: ei saanut pukeutua liian halvasti tai kalliisti, ei epäsiististi, ei vanhanaikaisesti eikä liian muodikkaasti. (Horwood 2011.) ”Uusi nainen” ei myöskään ollut yksiselitteinen ihanne vaan se herätti myös runsaasti vastustusta. Muodin tulkittiin kertovan yhteiskunnallisen moraalien laskusta, joka johtui muodin edustamasta liiallisesta seksuaalisuudesta ja sukupuoliroolien sekoittumisesta. (Esim. Roberts 1994.)

Tässä artikkelissa tarkastelen, millaisia pukeutumisohjeita kolme suomalaista naistenlehteä eli *Kotiliesi*, *Emäntälehti* ja *Toveritar* antoivat lukijoilleen 1920- ja 1930-luvuilla. *Kotiliesi* on vuonna 1922 perustettu kaupallinen naistenlehti, *Emäntälehti* on vuonna 1903 perustettu marttajärjestön lehti ja *Toveritar* oli vuonna 1922 perustettu suomalaisen sosiaalidemokraattisen työläisnaisliiton lehti. Tutkin, miten lehdet määrittelivät ja konstruoivat ihanteellisen pukeutumisen ja millaisiin tavoitteisiin ne kytkeytyivät. Tarkastelen tutkittuja lehtiä yhtenäisenä ryhmänä, mutta käsittelen myös niiden välisiä eroja. Artikkelini perustuu väitöskirjaani (Turunen 2011), jossa nimesin tutkittujen lehtien tavan käsitellä pukeutumista rationaalisi-sivistykselliseksi pukeutumisdiskurssiksi. Artikkelin tarkoituksena on syventää aiheen käsittelyä osoittamalla lehtien pukeutumisjournalismin tiivis kytkös aikakauden kansalaiskasvatuksen tavoitteisiin.¹

1800-luvun lopun ja 1900-luvun alkupuolen suomalaista kansalaiskasvatusta ja sen tavoitteita on tutkittu ja analysoitu laajasti useissa tutkimuksissa, jotka ovat kohdistuneet valtion erityisesti koulutus- ja terveydenhuoltoinstituutioiden kautta harjoittamaan sekä urheiluseurojen, suojeluskunnan ja muiden kansalaisjärjestöjen toteuttamaan kasvatus- ja koulutustyöhön (Heikkinen 1981; Vasara 1997; Helén & Jauho 2003a; Tuomaala 2003; Anttila 2005; Nevala-Nurmi 2012; Heikkinen & Leino-Kaukiainen 2013; Buchardt, Markkola & Valtonen 2013; Marjanen 2014). Yksi keskeinen toimija oli porvarillinen naisliike. Muiden aikalaistoimijoiden tavoin se edusti ja pyrki edistämään kaksijakoisen kansalaisuuden ideaa, jossa mieskansalaisuus perustui miesten julkiseen toimintaan ja naiskansalaisuus naisten rooliin kasvattajina ja äiteinä. Perheenemännän tehtävän kautta naiskansalaisuus laajeni yhteiskunnalliseksi tehtäväksi: hoitamalla kasvatusta ja kodinhoitovelvollisuutensa hyvin naiset edistivät myös yhteiskunnan hyvinvointia. (Sulkunen 1987; Ollila 1993; Kaarinen 1995.) Naisliikkeen näkökulmasta muodin mukaisesti pukeutuneet ”jazzytytöt” olivat siveettömiä ja turmeltuneita naisia, joten liikkeen tavoitteena oli estää jazzyttöilmiön leviäminen (Vehkalahti 2000).

1 Kiitän anonymiejä referee-arvioijia sekä kollegoitani Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksella kirjoitusprosessin aikana saamista kommentteista.

Kuten esimerkiksi Kaisa Vehkalahti (2000) ja Maija Töyry (2005, 264–292) ovat osoittaneet, edellä mainittua kasvatustehtävää hoidettiin ja välitettiin myös naistenlehtien kautta. Aiemmissä tutkimuksissa ei ole kuitenkaan kiinnitetty huomiota pukeutumista ja ulkonäköä koskevien neuvon rooliin uudenlaisen kansalaiskasvatuksen välineenä ja areenana. Tämä johtunee siitä, että naistenlehtien ja kansalaiskasvatuksen tavoitteita on tutkittu ja analysoitu lehtien pääkirjoitusten, kolumnien ja muun yhteiskunnallista keskustelua sisältävän aineiston kautta, mutta muotia, pukeutumista ja kauneudenhoitoa koskevia osioita on pidetty pinnallisempina tai ei-yhteiskunnallisena sisältönä. Niissä tutkimuksissa taas, joissa on tutkittu naistenlehtien pukeutumissisältöjä (esim. Aikasalo 2000), ei ole riittävästi kiinnitetty huomiota lehtien rooliin yhteiskunnallisina kasvattajina ja sosiaalistajina.

Kotiliesi oli linjaltaan hyvin käytännönläheinen, sillä se opasti hankkimaan vaatteita ensi sijassa tarpeen, ei muodin mukaan, ja tekemään hankinnat taloudellisesti: ”On erikoisen tärkeää, että jo puvun hankkeisiin ryhtyessään tietää, mihin tarkoitukseen pukua tulee käyttämään, sillä *puvun tarkoituksen mukaan ostetaan kangas ja valitaan sen malli*. [...] *halvin puku* ei loppujen lopuksi ole se, jonka ainekset ostettaessa ovat maksaneet vähimmin, vaan *se, jota kauimmin voi käyttää*.” (Ollonqvist, *Kotiliesi* 6/1928, 175; kursiivi alkuperäinen). *Kotilieden* pukeutumisohteiden käytännöllisyyttä ja muotikriittisyyttä on selitetty luonnehtimalla, että se ei ollut tyypillinen pinnallinen naistenlehti (esim. Malmberg 1991, 200) vaan ”äärimmäisen asiallinen ja kunniallinen sekä lähes täydellisen vapaa myöhempien aikojen naistenlehtien muoti- ja julkisjutuista” (Häggman 2001, 315). *Kotilieden* pukeutumisohteita tutkinut Päivi Aikasalo (2002, 19) on väittänyt, että lehden ensisijaisena tavoitteena ei ollut voiton tekeminen vaan lukijoiden auttaminen ja heidän tarpeidensa ajattelu.

Mediatutkija Maija Töyry on kuitenkin osoittanut, että myös *Kotiliesi* oli kuluttamiseen ohjaava, mainostajien asialla oleva lehti (Töyry 2005, 258–304, 333). Mediatutkimuksen näkökulmasta *Kotilieden* arki- ja lukijalähtöistä lähestymistapaa korostavien tulkintojen ongelmana on se, että niissä ei ole huomioitu naistenlehtien roolia viestintävälineenä ja naistenlehtikonseptin edustajana. Mediatutkijat ovat huomauttaneet, että mitkään todellisuuden ilmiöt eivät välity lehtien sivuilta sellaisenaan vaan lehtien toimitukselliset valinnat, ideologiset tavoitteet ja kaupalliset kytkökset vaikuttavat siihen, miten lehdet eri ilmiöitä käsittelevät ja mitä ilmiöitä ne ylipäänsä käsittelevät. (Töyry 2005, 36–37.) Tämän artikkelin lähtökohtana on, että *Kotilieden* samoin kuin samanlaista pukeutumiskulttuurista edustaneiden *Emäntälehdien* ja *Toverittaren* ”asiallisuus” ja muotikriittisyys eivät kertoneet vain oletettavasti pienituloisten lukijoiden taloudellisen tilanteen huomioimisesta, vaan ne edustavat myös lehtien ideologisia tavoitteita.

Artikkelin tarkoituksena on osoittaa, että pukeutumisohteiden tavoitteena oli kasvattaa lukijoista moderneja naiskansalaisia, jotka kuluttavat harkiten ja pukeutuvat käytännöllisesti. Tätä tehtävää ne toteuttivat kukin oman naistenlehtikonseptinsa kautta. Perustelen argumenttini kontekstuaalisen lähestymistavan kautta (ks. Tinkler 2015). Ensin tarkastelen aikakauden pukeutumiskulttuurista ja yhteiskunnallista kontekstia sekä lehtien ja niiden toimittajien taustoja ja tavoitteita sekä lehtien kohderyhmiä (kontekstuaalisesta lähestymistavasta ks. Tinkler 2015). Tämän jälkeen analysoin lehtien tapaa rakentaa modernia naiskansalaisuutta; osoitan kuinka lehdet nojautuivat terveystieteiden periaatteisiin pukeutumisen funktionaalisuutta, hygieenisyyttä ja terveellisyyttä painottaen.

Artikkelin aineistona on *Kotilieden*, *Toverittaren* ja *Emäntälehdien* pukeutumista koskeva sisältö vuoden 1922 alusta loppukesään 1939. Tuolloin sota-ajan olot kuten kankaiden

säännöstely ja sota-ajan diskurssit eivät vielä vaikuttaneet pukeutumisohejiin.² Sovellan analyysissäni kriittisen diskurssintutkimuksen lähestymistapaa, eli olen kiinnostunut siitä, miten lehtitekstit tuottavat merkityksiä pukeutumiselle ja vaatteille, miten ne konstruoivat niitä sosiaalisina ilmiöinä ja millaisia seurauksia tällä on. Erityisen tärkeä kysymys on, mihin yhteiskunnallisiin keskusteluihin pukeutumisohejet liittyvät ja millaista (nais)identiteettiä lukijoille tarjotaan. Otan analyysissäni huomioon myös viestintätilanteen eli tässä tapauksessa naistenlehtikontekstin merkityksen. (Pietikäinen & Mäntynen 2009, 11–13, 39–47; Matheson 2005; Fairclough 2003; Fairclough 1997.)³

Mainokset eivät sisälly aineistoon lukuun ottamatta *Toveritaressa* julkaistuja muotipalstoja, jotka sisälsivät myös Osuustukkukaupan (OKT) tekstimainontaa, sillä lukijan näkökulmasta nämä muotipalstat olivat lehden journalistista sisältöä. Aineistona olevien juttujen määrät ja julkaisuaikajankohdat on esitelty taulukoissa 1 ja 2.

	1922–1925	1926–1930	1931–1935	1936–1939*
<i>Emäntälehti</i>	–	1	4	6
<i>Toveritar</i>	–	5	6	8

Taulukko 1. *Emäntälehdessä ja Toveritaressa ilmestyneiden pukeutumisaiheisten juttujen ilmestymisaikajankohdat ja määrät. (* Tarkastelu ulottuu elokuuhun 1939.)*

	1925	1930	1935
<i>Kotiliesi</i>	16	14	21

Taulukko 2. *Kotiliedessä käsiteltiin naisten vaate- ja pukeutumiskysymyksiä lähes joka numerossa. Taulukkoon on koottu esimerkiksi tiedot naisten pukeutumista koskevien juttujen määristä vuosina 1925, 1930 ja 1935.*

Naistenlehdet ja kulutuskulttuurin synty

Mediatutkimuksen näkökulman mukaisesti ymmärrän koko naistenlehtigenren olemassaolon ja sitä edustavien yksittäisen lehtien konseptien olevan aina toimituksellisen prosessin tulos sekä sidoksissa yhteiskunnalliseen ja kulttuuriseen kontekstiin. Kyse on vuorovaikutuksesta, sillä lehdet ovat kulttuurin tuotteita, jotka vastavuoroisesti tuottavat kulttuurisia merkityksiä ja sosiaalista todellisuutta. (Tinkler 2015, 25–26; Beetham 1996, 5–6; Töyry 2005, 13–19; Turunen 2011, 66–67.) Naistenlehtien pukeutumisasiheinen sisältö kertoo niiden tiivistä yhteydestä muotiteollisuuteen. Lehtityypin historian alkuvaiheessa lehdet antoivat lukijoilleen käsitysohjeita. Muotiteollisuuden kehittyessä ne alkoivat julkaista vaatteiden kaavoja ja valmistusohjeita ja sittemmin massatuotettujen vaatteiden mainoksia. Muotiteollisuuden ja massatuotannon historia on erottamattomasti kietoutunut toisiinsa. (Endres 2012; Töyry 2005, 258–259.) Käsitellessään pukeutumista naistenlehdet yhtäältä edistävät muotiteollisuuden tavoitteita mutta toisaalta ne antavat myös laajemmin merkityksiä vaatteille ja muodille ilmiönä sekä levittävät niitä koskevia diskursseja (Entwistle 2000, 1–23, 235, 237; Kawamura 2005, 4, 20, 80).

2 Sota-ajan naistenlehtien pukeutumisoheista, ks. Turunen 2011, 345–375; Turunen 2015.

3 Keskityn naisten vaatteisiin ja pukeutumiseen, vaikka lehdissä käsiteltiin myös lasten ja miesten vaate- ja pukeutumiskysymyksiä, sillä analyysi kohdistuu lehtien rooliin naiskansalaisuuden rakentajina.

Naistenlehtien olemassaolo on kannanotto sen puolesta, että naiset ovat miehistä eroava ryhmä. Lukijoita houkutellessaan lukemaan lehtiä nähdäkseen itsensä ja ymmärtääkseen itseään, mutta samalla lehdet myös konstruivat naiseutta. (Beetham 1996, 18; Endres 2012.) Lehdet on suunnattu ”meille naisille”, mutta käytännössä naistenlehdet erottautuvat toisistaan suuntaamalla sisältönsä tietynlaiselle (nais)lukijakunnalle, jolla on varaa lehteen ja sen esittelemään elämäntapaan. Näin ne sekä heijastavat naisten välisiä eroja että rakentavat niitä. Lukijakunnan rajaaminen on myös mainostajien etu. (Töyry 2005, 82, 253–254, 263.) Lehtien lukijakuntia lähestyn sisäislukijan määrittelyn kautta. Sisäislukija on kerronnan tutkimuksessa kehitetty analyttinen käsite, jolla tarkoitetaan tekstin perusteella rakentuvaa käsitystä tekstin oletetusta lukijasta. Sisäislukijan rooli on siis virtuaalinen rooli ja sillä tarkoitetaan sitä lukijaa, jonka arvomaailmaa ja elämäntilannetta lehti on suunnattu vastamaan. Myös sisäistekijän rooli rakentuu tekstissä, ja sillä tarkoitetaan tekstin oletettua tekijää, joka antaa lukijan ymmärtää asioita. Sisäistekijän ja -lukijan määrittely kertoo lehtien lukijasuhteesta, eli siitä, kuka viestii ja kenelle, millaisesta positiosta lukijoita lähestytään, millaiselle naisryhmälle lehdet on suunnattu ja millaista arvomaailmaa lehti edustaa. Sisäislukijan paikka on siinäkin mielessä virtuaalinen, että se ei vastaa lukijoiden sen hetkistä todellisuutta vaan näiden ihanteita ja toiveita. Sisäislukijan ja -tekijän etsiminen on täten keino kontekstualisoida ja tulkita lehtien tavoitteita. (Töyry 2006b, 466–468.)

WSOY:n vuonna 1922 perustama *Kotiliesi* oli ensimmäinen kaupallisen naistenlehtikonseptin edustaja, joka menestyi Suomen lehtimarkkinoilla.⁴ *Kotilieden* menestyksen johdosta Suomeen perustettiin 1930-luvulla useita muita kaupallisia naistenlehtiä kuten *Eeva* ja *Hopeapeili*.⁵ Lisäksi useat aiemmin perustetut naisten järjestölehdet alkoivat omaksua kaupallisten naistenlehtien piirteitä, sillä myös niissä alettiin 1920- ja 1930-luvuilla käsitellä pukeutumista, muotia ja kauneudenhoitoa: Kokoomusnaisten *Suomen Nainen* ja Svenska kvinnoförbundet i Finlandin julkaisema *Astra* alkoivat muotisivuihin muistuttaa *Eevaa* ja *Hopeapeiliä*, ja *Emäntälehti* ja *Toveritar* alkoivat julkaista saman tyyppistä pukeutumisneuvontaa kuin *Kotiliesi*. (Ks. Turunen 2011, 107–117; Turunen 2014.)

Kotiliedelle, *Emäntälehdele* ja *Toverittarelle* oli yhteistä se, että niiden sisäislukija oli niin sanottu tavallinen nainen, joka teki vaatteensa itse, teetti ne ompelijattarella tai hankki valmisvaatteita. Näin lehdet erottautuivat muista edellä mainituista lehdistä, joiden sisäislukijat olivat korkeamman sosiaalisen aseman omaavia kaupunkilaisnaisia, jotka eivät ”liiemmästi viihtyneet hellan ääressä” ja olivat enemmän kiinnostuneet Pariisin muodista ja kirjallisuudesta kuin esiliinan käyttökelpoisuudesta, kuten Raili Malmberg on luonnehtinut. (Malmberg 1991, 200–206; ks. myös Turunen 2011, 163, 191–211, 215–216.)

Suomalaisen kaupallisen naistenlehdistön syntyä juuri 1920- ja 1930-luvuilla selittää se, että lehtikonseptin menestys kytkeytyi kaupungistumiseen sekä palkkatyön ja kulutushyödykkeiden massatuotannon yleistymiseen. Lehtien kustantamisesta tuli kannattavaa, kun niille oli käyttöä ilmoituskanavana ja niiden lukijoilla oli puolestaan varaa ostaa lehteä ja siinä mainostettuja tuotteita. (Töyry 2005, 247–304, 333.) Suomessa kulutustavarateollisuuden kasvu ja kaupan erikoistuminen ajoittuvat juuri 1920- ja 1930-luvuille, jolloin myös mainonta kasvoi ja ammattimaistui (Heinonen & Kontinen 2001, 46–62; Hovi 1990, 36, 119–120).

4 Suomessa oli aiemmin julkaistu naisjärjestöjen lehtiä, mutta kaupalliset naistenlehdet eivät olleet menestyneet.

5 *Eevaa* kustansi Kustannusosakeyhtiö Eeva. Sen kilpailijaksi perustettua *Hopeapeiliä* kustansi Yhtyneet Kuvalehdet.

Suomalaisen pukeutumiskulttuurin ja vaate- ja tekstiiliteollisuuden historian kannalta 1920- ja 1930-luvut edustavat tärkeää murrosaikaa. Edullisia ostokankaita tosin oli tavallisen maalais- ja työväestön saatavilla 1850- ja 1860-luvuilta lähtien verkatehtaiden perustamisen myötä ja valmisvaatteita 1870-luvulta lähtien. Työväestölle oli kuitenkin edullisempaa joko teettää vaatteet käsityöläisillä tai tehdä itse. Tehdastekoiset kankaat kuuluivat maaseudun sekatarvakauppojen ja kirkonkylien vaatekauppojen valikoimiin vasta 1920-luvulta lähtien. Siihen asti maaseudun väestö osti kankaat kaupungista ja kulkukauppailta. Ostovaatteiden käyttöön maaseudulla siirryttiin 1900-luvun alussa. Tyyppillisesti valmiina hankittiin miesten puvut, jotka teetettiin räätäilillä; muut vaatteet naiset tekivät kotona. Esimerkiksi palkolliset saivat osan palkastaan vaatevarana vielä 1910-luvulla. Toisaalta 1800-luvun lopulla kaupungin nuoret työläiset ja jopa syrjäseutujen rengit saattoivat pukeutua kokonaan tehdasvalmisteisiin vaatteisiin, jos heillä oli siihen varaa ja halua. (Oittinen 1990, 62; Oittinen 1999, 53–54; Mikkola 2009, 240; Mikkola & Stark 2009, 6, 8.)

Omavaraistalouteen ja kotiteollisuuteen perustuva kansanomaisen pukeutuminen vaihtui siis 1800-luvun lopun ja 1900-alun aikoihin moderniin pukeutumiseen, mikä näkyi niin vaatteiden ulkomuodossa kuin vaatteiden ja kankaiden alkuperässä. Vaatteiden mallit vaihtuivat muun muassa ompelu- ja muotilehtien välityksellä kansanomaisesta tyylistä kansainvälisen muodin mukaisiin malleihin. 1920-luvulla omavaraistalous muuttui vapaaehtoiseksi elintason nousun ja tekstiiliteollisuuden kasvun myötä. (Lönnqvist 1974, 85–88; Lönnqvist 1978b, 128–135; Kaukonen 1985, 12–13, 266, 270.) Muutos helpotti vaatteiden hankkimista, mutta herätti myös huolta, sillä muodin seuraamisen pelättiin tekevän ihmisistä muodin orjia sekä hävittävän yhteiskuntaluokkien välisiä rajoja (Mikkola 2009; Mikkola 2019; Vehkalahti 2000).

Päivi Aikasalon tavoin ajattelen *Kotilieden* tekijöiden kokeneen, että lukijoita oli syytä auttaa kaupungistumisen ja teollistumisen aiheuttamissa yhteiskunnallisissa muutoksissa. Pukeutumiskysymyksiin tarvittiin uudenlaisia ohjeita, sillä omavaraistalouden vaihtuessa vähitellen kulutuskulttuuriin vanhat pukeutumisohteet, sananparret ja vanhempien neuvot eivät olleet enää voimassa. (Aikasalo 2000, 13–14, 19.) Näkökulmani on kuitenkin Aikasaloa kriittisempi: kaupallisten naistenlehtien tavoin *Kotiliesi* koulutti naisista kuluttajia. Se opetti hankkimaan valmiina tavaroita, jotka aiemmin oli tehty kotona, ja kertoi uusista tuoteinnovaatioista kuten margariinista ja kotitalouskoneista. (Töry 2005, 258–261, 280–286; Töry 2006a, 212–213.) Lisäksi, kuten Margaret Beetham (1996, 1, 66) on todennut, varhaiset naistenlehdet pyrkivät tietoisesti omaksumaan roolin, joka oli aiemmin kuulunut suulliselle kansanperinteelle ja sukupolvelta toiselle tapahtuvalle sosialisatiolle. Kuten seuraavassa osoitan, lukijoiden etua ja uutta pukeutumiskulttuuria ajateltiin naisasialiikkeen tavoitteiden mukaisesti modernin kansakunnan ja modernin naiskansalaisen rakentamisen näkökulmasta.

Kotiliesi, Emäntälehti ja Toveritar järjestölehtinä

Vaikka *Kotiliedellä* oli kaupallinen kustantaja, sen linjasta ja sisällöstä vastannut toimituskunta koostui pääasiassa naisasialiikkeen aktiiveista: Hedvig Gebhard oli Kokoomuksen kansanedustaja, Naisasialiitto Unionin perustajajäsen ja pellervolaisen osuustoimintaliikkeen johtohahmo, Mandi Hannula oli naisasianainen ja Edistyspuoleen kansanedustaja ja Laura Harmaja oli kotitaloustieteilijä (Sysiharju 2007; Marjomaa 2004; Löyttyniemi 2000). Toimituksen käsitöistä ja pukeutumisesta vastaava neljäs jäsen oli aluksi kansanedustaja ja Helsingin käsityöseminaarin opettaja Eva Somersalo ja vuodesta 1925 lähtien Helsingin käsityökoulun opettaja Mary Ollonqvist (myöhemmin Olki) (Aikasalo 2004, 44). Lehden

päätoimittajan Alli Wiherheimon roolina oli aluksi olla lähinnä toimitussihteeri; lehden ideoinnista vastasivat toimituskunnan muut jäsenet (Aikasalo 2004, 42–45).

Kotiliesi ilmestyi tutkimusajankohtana kahdesti kuukaudessa eli yhteensä 23 tai 24 kertaa vuodessa. Taustansa ja sisältönsä puolesta *Kotiliesi* oli lähellä *Emäntälehteä*, jota julkaisevan Marttajärjestön tehtävänä oli välittää kansan naisille sivistystä ja käytännön tietoa kodin-, kotieläinten- ja puutarhanhoidosta sekä lasten kasvatuksesta (Ollila 1993). Lehtien taustalla vaikuttivat konkreettisestikin samat naiset, sillä esimerkiksi kansanedustaja Mandi Hannula oli samaan aikaan sekä *Kotilieden* toimituskunnan että Suomalaisen Marttaliiton Keskustoimikunnan jäsen (ks. Turunen 2011, 164). *Emäntälehti* ilmestyi kerran kuussa. Sen toimituskunta koostui Marttajärjestön johtohenkilöistä. *Kotilieden* motto oli ”Koti on yhteiskunnan sydän”, sillä sen pyrkimyksenä oli suomalaisten sivistystason nostaminen erityisesti kotitaloustyön ja tapakulttuurin kehittämisen kautta (Malmberg 1991, 197–198, 299–301; Töyry 2005, 249–293). *Kotilieden* sisällysluettelossa pukeutumisneuvonta oli sijoitettu otsikon ”Koti- ja seurustelutavat” alle eli pukeutuminen ymmärrettiin tärkeänä osana tapakulttuuria.

Porvarillisen naisliikkeen toiminta rakentui hierarkkisesti siten, että liikkeen johdossa olleet sivistyneistön naiset muotoilivat liikkeen ideologian ja tavoitteet, joita keskiluokkaiset naiset toteuttivat omassa kodissaan ja hyväntekeväisyysjärjestöjen kautta. Maalais- ja työläisnaisten roolina oli olla sivistys- ja valistustyön kohteina. (Sulkunen 1987; Ollila 1993; Elomäki 2011.) *Kotilieden* ja *Emäntälehdien* (sisäis)tekijöiden ja (sisäis)lukijoiden välinen suhde perustui hierarkiaan: eliitin naiset opettivat lehdissä alempien luokkien naisille muotoilemaansa uutta naisihannetta, jonka pohjana oli yhteiskunnan edistyksen nimissä itseään ja perhettään kultivoiva puuhakas, valistunut keskiluokkainen perheenemäntä (Sulkunen 1987, 161, 165–167; Ollila 1993, 2–51, 136–149). Pukeutumisneuvoja *Kotiliedessä* antoivat käsityöopettajat sekä eri nimimerkkien taakse kätkeytyvät kirjoittajat. *Emäntälehdessä* pukeutumisneuvoja antoi puolestaan agronomi, Marttajärjestön sihteerinä toiminut Maili Laitinen, ja muotipalstaa piti nimimerkki Eeva. – Vertailun vuoksi: *Eevassa*, *Hopeapeilissä*, *Suomen Naisessa* ja *Astrassa* vaateasioita käsittelevät muotitoimittajat, eikä niissä puhuteltu lukijoita ylhäältä päin vaan tasaveroisena ystävättärenä (ks. Turunen 2011, 193, 197–199, 208–211).

Emäntälehdien sisäislukija oli nimensä mukaisesti maalaisemäntä. Häntä esimerkiksi neuvottiin kasvattamaan lampaita, jotta niiden villoista saadaan vaatteita koko perheelle (Laitinen, *Emäntälehti* 11/1930, 307). *Kotilieden* pukeutumisneuvot oli suunnattu lehden oman ilmoituksen mukaan tavallisille suomalaisille naisille, joilla tarkoitettiin porvarisnaisia tai ”kansan- ja keskisäädyn” naisia (Qvarnström, *Kotiliesi* 23/1923, 701; Ollonqvist, *Kotiliesi* 6/1928, 176). *Toveritar* perustettiin vuonna 1922 sosialidemokraattisen työläisnaisliiton äänenkannattajaksi. Sen tarkoituksena oli myös toimia porvarillisen naisliikkeen ja sen lehtien vastavoimana. (Työläisnaisliitosta ks. Sulkunen 1989; Lähteenmäki 2002.) *Toveritar* esimerkiksi ilmoitti, että sen yhtenä tarkoituksena oli tarjota vaihtoehto *Kotiliedelle*, jonka ”talousohjeet ja muotikirjeet ovat hyvin useat paljon, niin valitettavan paljon yläpuolella meidän työläisnaisten toteuttamismahdollisuuksia!” (*Toveritar* 5/1925, 62). Lehden vastaava toimittaja oli liiton puheenjohtaja ja sosialidemokraattisen puolueen keskeinen naisvaikuttaja Miina Sillanpää. *Toveritar* ilmestyi aluksi kerran kuukaudessa ja vuodesta 1924 lähtien kaksi kertaa kuukaudessa.

Toverittaren pukeutumisjutut oli suunnattu ”tavallisille naisille”, joskus eksplisiittisesti työläisnaisille. 1930-luvulla sosialidemokraattisen työläisnaisliiton omaksuessa porvarillisen naisliikkeen mukaisen perheenemännän roolia korostavan naisihanteen *Toveritar* alkoi

muuttua perhelehdiksi, joka puhutteli lukijoita perheenemäntinä (Sulkunen 1989, 84–85, 104–111; Turunen 2011, 343). Jo hieman sitä ennen eli vuonna 1928 lehdessä alettiin käsitellä pukeutumista ja julkaista käsityöohjeita. 1930-luvun kuluessa lehteen tuli muotipalsta. Näiden teemojen käsittely yleistyi kangas-, vaate- ja lankamainosten määrän lisääntyessä. Lehdessä mainostettiin varsinkin OTK:n eli työväestön osuuskaupan mutta myös muiden valmistajien vaatteita ja kankaita (ks. Turunen 2011, 183–184).

Tarkastelen *Kotiliettä*, *Toveritarta* ja *Emäntälehteä* yhtenäisenä ryhmänä, koska vaatehuolto, vaatteiden valmistus ja niiden käyttöä koskevat tapakulttuuriset kysymykset olivat niissä keskeinen osa sisältöä. Sen sijaan *Eevassa*, *Hopeapeilissä*, *Suomen Naisessa* ja *Ast-rassa* näitä teemoja ei käsitelty lainkaan. Lehtiryhmien väliset erot kertovat niiden lukijakuntien elintason eroista, mutta tulkitsen niiden viittaavan myös siihen, että ensin mainittujen lehtien lukijoiden katsottiin olevan vaatteiden huoltoa ja käyttöä koskevien ohjeiden tarpeessa, mutta jälkimmäisten lukijoiden ei.

Käytännöllisen, muodikkaan pukeutumisen ihanne

Käsityötaidon opetus oli keskeinen osa kotitaloudenhoitoa ja perheenemäntien koulutusta eli naiskansalaisuuden opettamista. Sen tavoitteena oli 1800-luvun lopussa ja 1900-luvun alussa opettaa itse teknisen taidon lisäksi järjestykseen, siisteyteen, taloudellisuuteen, tarkkuuteen, kärsivällisyyteen ja ahkeruuteen. (Tuomaala 2004, 222–225; Marjanen 2014, 58, 60.) Nämä samat tavoitteet sisältyivät *Kotilieden*, *Emäntälehdessä* ja *Toverittaren* pukeutumisohjeisiin, joissa uusien vaatteiden hankkimisen ehdottomana lähtökohtana oli tarkoituksenmukaisuus ja taloudellisuus. Vuonna 1928 *Kotiliedessä* opastettiin aloittamaan vaatehankintojen teko selvittämällä olemassa olevien vaatteiden kunto:

*Viime talven vaatteet otetaan esille kesäkorjusta, puhdistetaan ja silitetään hyvin, jos ovat vielä kelpollisia, useissa tapauksissa ratkotaan auki, pestään ja jos ovat hyvin pitäneet värinsä, silitetään ja ommellaan hieman entisestään poikkeavan näköisiksi. Jos sattuvat olemaan haalistuneita, värjätään ne jollakin tummalla värillä, ja tulevatkin silloin melkein uuden näköisiksi. (Ollonqvist, *Kotiliesi* 17/1928, 581–582.)*

Lehti neuvoi, että uusia kankaita ja vaatteita tuli hankkia vain, jos entiset eivät olleet käyttökelpoisia. Säästäväisyyden painottaminen vastasi lehtien lukijakunnan taloudellista tilannetta, sillä talouskasvusta huolimatta elintaso oli Suomessa maailmansotien välisenä aikana varsin matala ja vaatteiden osuus kulutuksesta oli iso (ks. Ahvenainen 1985; Toivanen 1992). Esimerkiksi tekstiiliteollisuudessa työskennelleiden naisten keskimääräinen tuntipalkka oli 1930-luvun vaihteessa hieman alle neljä markkaa ja viikkopalkka hieman yli 160 markkaa (Peltola 2008, 52–55). *Kotilieden Aitan* eli lehden oman postimyyntipalvelun tarjoamat hiihtopuvut maksoivat tuolloin 125–205 markkaa kappaleelta (*Kotiliesi* 23/1931, 1110; *Kotiliesi* 23/1932, 991), ja Finlayson mainosti, että rantapyjamaan eli ranta-asuna käytettävään hihattomaan pyjamaan tarvittava kangas maksoi vähän yli 45 markkaa (*Kotiliesi* 12/1930, 511). Pyjamakangas maksoi siis enemmän kuin mikä oli yhden päivän palkka, ja hiihtopuku maksoi yhden viikon palkan verran.

Ohjeet heijastelevat kuitenkin myös lehtien tavoitteita. *Kotiliesi* oli kaupallinen lehti, jossa oli ilmoittajina pukimoja sekä kangas- ja vaatevalmistajia. Lehdellä oli myös edellä mainittu postimyyntipalvelu, jonka kautta myytiin muun muassa valmisvaatteita. (Töyry 2005, 260; Turunen 2011, 164–165.) Marttajärjestön tavoitteena sen perustamisvaiheessa taas oli omavaraisuuden edistäminen Suomessa. Vaikka lehdessä julkaistiin kangas- ja vaa-

tevalmistajien mainoksia, *Emäntälehdien* muotipalstalla kehoitettiin 1930-luvun lopullakin tekemään vaatteet ja kankaatkin mieluummin itse eikä ostamaan niitä valmiina. Lehti toteasi, että kotikutoisen kankaan tekeminen ja muokkaaminen ”vaatii tekijältään enemmän”, mutta on vaivan arvoista, koska se kestää ”moninkertaisesti kauemmin kuin ostokangas”. (Nimim. Eeva, *Emäntälehti* 10/1937, 282.) Kulutustavaroiden yleistymistä ei nähty järjestössä hyvänä ilmiönä, koska sen seurauksena pelättiin käsillä tekemisen taidon, perinteiden ja kansallinen osaamisen rappeutuvan (Lepistö 1994). Lukijoille muistutettiin, että silloin kun kankaita ostettiin, niiden tuli ehdottomasti olla kotimaisia, sillä se edisti suomalaisen tekstiiliteollisuuden myyntiä ja työllisyystilannetta (Laitinen, *Emäntälehti* 11/1936, 307–308; Pihkala *Emäntälehti* 5/1936, 148–151; Pihkala *Emäntälehti* 6/1936, 186–189).

Aineiston tarkempi analyysi osoittaa, että käytännöllisen ja taloudellisen pukeutumisen ehdottomana lähtökohtana oli kuitenkin Pariisiin muodin seuraaminen. Pariisista tuli länsimaisen muodin keskus 1800-luvun puolivälissä ja sen asema alkoi murtua vasta toisen maailmansodan aikaan, kun sen muotialongit suljettiin natsimiehityksen ajaksi (ks. esim. Ewing 1986, 12–15, 139–141). Pariisin muodin merkitystä suomalaisnaisten pukeutumisen esikuvana kuvaa hyvin *Kotiliedessä* vuonna 1933 julkaistu juttu, jonka aluksi todetaan, että edellisenä syksynä sekä muotikirjailijat että muotipiirtäjät väittivät, ettei muodissa ole tapahtunut kovinkaan suuria muutoksia viime vuoteen verrattuna. ”Ja me olimme mielisämme, tulisimme siis huoletti toimeen viimetalvisella pyhäpuvullamme [...]. Olimme ihassa rauhassa vaatekysymykseltä”. Rauha kuitenkin loppui pian, kun ”jouduimme tilaisuuteen, missä oli paljon parhaimpiinsa pukeutunutta naisväkeä”:

*Ja siellä ihan hämmästyimme kanssasisariemme uudenaikaisuutta, heidän puvuissaan oli juuri kaikki tuo ”ehkä” ja ”hieman”, josta muotikirjeissä olimme lukeneet. Yhdelläkään ei ollut enää tavallisia hihoja, vaan kaikkien hihoissa oli huomattavasti vaihtelua, millä olkapäissä, millä kyynärvarren kohdalla. (Ollonqvist, *Kotiliesi* 2/1933, 68–70.)*

Niinpä ”meidänkin” oli heti kutsujen jälkeen uudistettava pukuamme. Kirjoittamalla ”meistä” lehti loi yhteisöllisyyttä ja läheisyyttä tekijöiden ja lukijoiden kesken eli määritteli elämäntavan ja siihen liittyvät arvot ja ongelmat yhteiseksi (Töyry 2005, 97–98, 292–295); tässä tapauksessa se määritteli heidät ihmisiksi, jotka haluavat olla muodinmukaisia.

Emäntälehteen muotipalsta tuli vasta 1930-luvun loppupuolella. Siihen asti lehti toivoi, että maalaisemännät eivät seuraisi muotia vaan pitäytyisivät kansanomaisissa kotikutoisissa vaatteissa. Se esimerkiksi kannusti hankkimaan juhlapuvuksi sellaista kuosia edustavan puvun, joka ei koskaan muutu vanhanaikaiseksi, mieluiten kansallispuvun (Laitinen, *Emäntälehti* 7–8/347). Kansallispukuaate voimistui Suomessa 1900-luvun alussa, jolloin kansallispuvusta muodostui tärkeä kotiseudun ja menneisyyden symboli (Lönnqvist 1978a, 122–126). Tärkeinä kansallispukuaatteen levittäjinä toimivat kansatieteilijöiden julkaisemat kansallispukukuvastot, joita esiteltiin 1920-luvulla usein myös *Emäntälehdessä* ja *Kotiliedessä*. *Emäntälehdessä* huomautettiin 1930-luvun alussa, että kansallispuvun etuna oli se, että sen voi valmistaa itse ”kotoisista aineista” (Laitinen, *Emäntälehti* 11/1930, 308; Laitinen, *Emäntälehti* 7–8/347). Vuonna 1937 lehdessä alettiin kuitenkin julkaista *Miltä näytän* -palstaa, jossa annettiin neuvoja muodinmukaiseen pukeutumiseen:

Jos sieltä kaapista löytyy vielä sellainen kuin ”komplee”, on se ehdottomasti vanhanaikaisempi kuin mikään muu tahansa. Se ratkotaan ja tarpeen vaatiessa käännetään ja siitä ommellaan hame ja lyhyt vuoriton takki käännteiden kanssa tai ilman. (Nimim. Eeva, *Emäntälehti* 5/1938, 145.)

Vaatteiden korjaamisen tarkoituksena ei siis ollut vain niiden käyttöään jatkaminen vaan niiden päivittäminen nykyisen muodin mukaiseksi. Neuvoessaan pukeutumaan käytännöllisesti ja järkevästi lehdet eivät pyrkineet tarjoamaan vaihtoehtoa muodille vaan neuvoivat, *miten* sitä tuli seurata.

Valistuksen tarve

Muodin seuraamiseen ja pukeutumistaidon opetteluun ei ohjattu vain rivien välissä vaan myös suoraan huomauttamalla, että kyse ei ole vähäpätöisestä ja turhasta asiasta:

Ikävä kyllä monen vanhemman ja vallankin äidin mielestä on joutavaa pohtia pukuasioita, ellei suorastaan turmiollista. [...] Mutta silloin on ensimmäiseksi luovuttava siitä käsityksestä, että pukeutumistaito on turhuutta, vaan että juuri sen avulla vältetään turhuutta. (Nimim. Kukkaronvahti, *Toveritar* 15–16/1934, 219.)

On lukemattomia ihmisiä, joiden mielestä on synty koettaa tehdä ulkomuotoaan miellyttäväksi, ja jotka pitävät kauniita vaatteita pintapuolisuuden ja turhamaisuuden todisteina sekä siroja seuratapoja vilpillisyyden ja teennäisyyden merkinä.

Mutta eikö näin ylimalkainen arvostelu pikemmin todista yksinkertaisuutta ja ahdaskatseisuutta? Miksi pitäisi ylevän sielun aina välttämättä piilottaa ulkokuoren taakse? Eivätkö rumat vaatteet pikemminkin todista huolimattomuutta ja kauneusaistin puutetta kuin arvokasta luonnetta? Eikö ole miellyttävämpää seurustella rakastettavien ja sivistyneitten ihmisten kanssa kuin tahdottomien ja kömpelöitten? Eikö maailmassa ole tarpeeksi rumuutta muutenkin, meidän tarvitsematta sitä voimaimme mukaan lisätä? (Qvarnström, *Kotiliesi* 20/1923, 592.)

Teksteissä argumentoitiin kansanomaista pukeutumisajattelua vastaan, jossa uusia vaatteita ja muodin seuraamista pidettiin teennäisyytenä, turhuutena ja syntinä. Kuten aiemmin mainitsin, elintason nousun ja kulutusmahdollisuuksien lisääntymisen myötä muodikkaat vaatteet ja asusteet olivat 1800-luvun lopulta lähtien alkaneet olla myös maaseudun renkien ja piikojen saatavilla. Varsinkin nuoret ja kaupunkiin töihin muuttaneet alkoivat seurata muotia. Vanhemman väen parissa heihin suhtauduttiin halveksuen, sillä kansanteologisen ajattelun kontekstissa kaikki maallinen on turhaa ja sellaisena syntistä. Naisten kohdalla muodin seuraaminen yhdistettiin myös kevytmielisyyteen. (Mikkola 2009, 210–215, 248–252; Mikkola 2019, 156–167.) Lehdet sen sijaan opettivat, että oli omaksuttava uusi ajattelutapa:

”Ei ole koiraa karvoihin katsomista”, sanoo vanha suomalainen sananlasku. Mutta meitä ihmisiä arvostellaan usein pukumme mukaan, ja se on aivan luonnollista. Kertoohan puku yhteiskunnallisesta asemastamme, ammatistamme, iästämme ja ennen kaikkea maustamme sekä kehitystasostamme. (Laitinen, *Emäntälehti* 6/1931, 303.)

Avainsana oli ”kehitystasomme”. Pukeutumisohteiden antamisen tarkoituksena ei ollut vain yksittäisten lukijoiden auttaminen vaan koko kansakunnan sivistystason nostaminen. Ohteet vastasivat ongelmaan, josta eliitti oli kantanut huolta jo pidemmän aikaa eli rahvaan siivottomaan pukeutumiseen ja ulkoasuun. Ulkoasuun ja siihen liittyvien ihanteiden osalta herraväki ja rahvas olivat aiemmin eronneet jyrkästi toisistaan: herrasväki käytti ostokankaista tehtyjä vaatteita, rahvas kotikutoisista kankaista. Rahvaan pukeutumisohteet kiteytyi sananlaskuissa ”herrat ne vaatteilla koreilee”, ”työmies on työnsä näköinen” ja ”jolla on paikka paikan päällä, sillä on marka markan päällä”. Lisäksi siivoamista ja pesemistä pidettiin ”syrtäjinä” eli turhina töinä, jotka veivät aikaa ja energiaa tärkeämmiltä, leivänhankkimiseen tähtääviltä toimilta. (Apo 1995, 164–170; Mikkola 2009, 239–252.) Käytännössä köyhien perheiden mahdollisuudet esimerkiksi pyykinpesuun olivat varsin rajalliset (Tuomaala 2003, 278–279).

Säädynmukaisuutta korostavan ajattelun kontekstissa muodinmukaisuuden katsottiin kuuluvan vain säätyläisille. Lisäksi rahvas piti ”herroja” siistimmän pukeutumisensa vuoksi epäkristillisinä, narrimaisina ja epämiehekkäinä. Koska heitä pidettiin myös laiskoina ja toisen kustannuksella elävinä, esimerkiksi heidän vaatetuksensa matkiminen nähtiin maaseudun rahvaalle sopimattomana. Uuden muodin mukaisten pukujen käyttöä pidettiin tavalliselle kuolevaiselle epäsovivana mahtailuna ja turhanpäiväisenä hienosteluna, josta seurasi lankeemus niin taloudellisessa kuin moraalisisessa mielessä: se oli osoitus sekä turhamaisuudesta että huonosta taloudenhoidosta, joka väistämättä johti köyhyyteen. (Mikkola 2009, 213–214, 241, 247–248; Stark 2011, 145–157.) Ohteillaan lehdet opastivat lukijoita pois tästä kansanomaisesta pukeutumisohteesta.

Mitä sivistynyt pukeutuminen tarkoitti?

Lehtien uudistamistavoitteista kertoo se, että ne neuvoivat hankkimaan nimenomaan ”nykyaikaista” vaatteita ja ajattelemaan vaatteiden hankkimista puvuston näkökulmasta. Kotiliedessä nykyaikainen puvusto koostui seuraavista puvuista: koti- (eli arki-), työ-, vierailu-, juhla- ja urheilupuku (Ollonqvist, *Kotiliesi* 6/1928, 175–176). Kansanomaisessa pukeutumisessa vaatteet jakautuivat pyhä- ja arkivaatteisiin, joilla tarkoitettiin käytännössä työvaatteita. Erityisen likaisissa töissä käytettiin erillisiä työvaatteita, jotka olivat vanhaksi käyneitä arkivaatteita. Hyvin toimeentulevalla maalaisväestöllä oli lisäksi kirkkovaatteet, joita käytettiin nimensä mukaisesti kirkossa sekä juhlissa. Uusi vaatteita hankittiin vain pyhävaatteiksi, jotka saattoivat olla käytössä jopa useamman sukupolven ajan. Kuluneet pyhävaatteet käytettiin loppuun arki-, alus- ja työvaatteina ja lopulta ne päätyivät esimerkiksi jalkaräiteiksi. (Kaukonen 1985, 16–25; Lönnqvist 1978a, 78.) *Kotiliesi* opetti lukijoille modernia keskiluokkaista pukeutumiskulttuuria, mikä näkyy muun muassa siinä, että arkipuku erotettiin työpuvusta ja vierailupuvusta. Vierailupuku oli tarkoitettu käytettäväksi silloin, kun mentiin vieraisilla tai kaupungille hoitamaan asioita tai kun kotiin tuli kutsuttuja vieraita. Lisäksi puvustoon kuului ilta- ja muihin juhliin tarkoitettu juhlapuku. (Ollonqvist, *Kotiliesi* 6/1928, 175–176.)

Emäntälehdien pukeutumisneuvot olivat lähempänä kansanomaista pukeutumistapaa, sillä se opasti, että naisen puvusto koostuu arki- eli työpuvusta ja paremmasta puvusta. Viimeksi mainittua käytettiin sekä vierailu- että juhlapukuna, ja sen tuli olla helposti myöhemmin muunnettavissa työpuvuksi. ”Edesmennyt iltapuku” ei sopinut arkipuvuksi, lehti opasti. (Laitinen, *Emäntälehti* 7–8/1931, 346; nimim. Eeva, *Emäntälehti* 11/1936, 331.) *Toverittareissa* ei vastaavalla tavalla käsitelty puvustoa kokonaisuutena, mutta sekin neuvoi hankkimaan arki- ja juhla-vaatteiden lisäksi erityisiä työ- ja vapaa-ajan vaatteita (esim.

nimim. Lea, *Toveritar* 7/1929, 114–115; *Toveritar* 11–12/1932, 182–183; *Toveritar* 8–9/1938, 125), eikä käyttämään työvaatteena vanhoja arkivaatteita, kuten oli tapana (ks. Leimu 1976).

Puvustoajattelua perusteltiin *Kotiliedessä* sillä, että ”[e]lipä ihminen minkälaisessa yhteiskunnallisessa asemassa tahansa, hän ei yleensä tule toimeen yhdellä ainoalla puvulla. On sekä käytännöllistä että yleisen hyvän tavankin mukaista, että meillä on erilaisia vaatteita eri tarkoituksia varten.” (Ollonqvist, *Kotiliesi* 6/1928, 175.) Vaatetuksen monipuolistuminen alkoi Suomessa juuri 1920-luvulla työ- ja vapaa-ajan vaatteiden tullessa pukeutumiseen. Lisäksi tekstiili- ja jalkineiteollisuuden kehitys voi markkinoille uudenlaisia, tiettyyn käyttötarkoitukseen tehtyjä tuotteita kuten sadetakkeja ja kumisaappaita. (Lönnqvist 1978b, 130–131; Lönnqvist 1978a, 100–102; Leimu 1976.) Vaatetuksen muutos kertoi myös modernisaatioon sisältyvästä aikakäsityksen ja päivärytmin muutoksesta. Muun muassa palkkatyöläistymisen myötä aika jakautui arjen ja pyhän sijaan työhön ja vapaa-aikaan (esim. Mikkola 2009, 253–254; Leimu 1976, 86, 102). Pukeutumisohjeet havainnollistavat, että vapaa-aika voitiin edelleen jakaa arkeen ja juhlaan, joka sekkin jakautui vähemmän muodolliseen vierailuun ja muodolliseen juhlaan.

Moderni funktionaalinen, hygieeninen pukeutuminen

Naisasialiikkeen ihanteena oli siveellinen, raitis, sivistynyt ja puhdas nainen (Sulkunen 1987, 158–159; Ollila 1993, 37–42, 63), ja nämä ihanteet olivat vahvasti edustettuina myös pukeutumisohjeissa. Lehdet opettivat, että ”jokainen itseään kunnioitettava ihminen pitääkin velvollisuutenaan olla siististi vaetetettu” (Laitinen, *Emäntälehti* 7–8/1931, 347) ja että ”puvun tulee olla siisti ja ehyt, muu on sitten sivuasiasia” (nimim. Rouva Kristiina, *Kotiliesi* 17/1933, 576). Kaikissa tutkituissa lehdissä huomautettiin, että alusvaatteitten ja ihmisen henkilökohtainen puhtaus on yhtä tärkeää, jollei jopa tärkeämpää kuin puvun siisteys (Kari, *Toveritar* 23–24/1928, 376; Laitinen, *Emäntälehti* 7–8/1931, 347; nimim. Rouva Kristiina, *Kotiliesi* 17/1933, 578). Siisteyttä ja puhtautta korostaessaan pukeutumisohjeet muistuttivat suuresti kodinhoitoa koskevia ohjeita, joissa kerrottiin, että ”huoneiston ilman puhtaus tai huonous on sen asukkaiden sivistystasonkin arvonmäärittäjä” (*Kotiliesi* 9/1923, 271; kodinhoidon ohjeista ks. Töyry 2005, 276; Ollila 1993, 39; Weßel 2018, 113–114).

Pukeutumisneuvonta kytkeytyikin tiiviisti aikakauden sivistystavoitteisiin ja hygieni- ja terveyskasvatukseen, jossa puhtaus ymmärrettiin sekä esteettisenä että moraalisenä idea-
na. Kasvatuksen tarkoituksena oli käytännön neuvojen antamisen lisäksi saada ihmisiä muuttamaan elämäntapaansa, arkipäiväisiä tapojaan, ajattelumallejaan ja tottumuksiaan tuomalla niihin järjestelmällisyyttä ja itsekuria. Likaisuus muuttui sairauden ja moraalisen rappion sekä niiden uhkan ilmentäjäksi. (Ollila 1993, 38–40, 58–63; Tuomaala 2004, 270, 278.) Kasvatus kytkeytyi 1800-luvun lopulla muotoiltuun laajasti ymmärrettyyn siveellisyyden ihanteeseen (ks. Pulkkinen & Sorainen 2011), joka 1920- ja 1930-luvuilla muotoiltiin uudestaan hygieniakäsityksen kautta ja joka ymmärrettiin laajasti sosiaalihygieniana. Terveysajattelu tarkoitti henkilökohtaisen terveydenhoidon lisäksi elintarvikehygieniää, kodin ja asuinympäristön puhtautta ja terveellisyyttä sekä rotuhygieniää eli eugeniikkaa. Tavoitteena oli kansanterveyden edistäminen niin sairauksia torjumalla, elinolosuhteita parantamalla kuin opettamalla kansalaiset huolehtimaan itse omasta terveydestään. (Helén & Jauho 2003b, 20–30; Kuusi 2003; Mattila 2003; Tuomaala 2004, 251–277.)

Kuten Merle Weßel on osoittanut, naisjärjestöjen välittämä perheenemännän ihanne perustui eugenistisiin puhtauden ja siisteyden ihanteisiin. Kotitalouden hoitoa koskevien ohjeiden kautta eugeniikkaa koskeva tieteellinen ajattelu tuotiin arkipäivään ja elämäntavan

pohjaksi. Samalla rotupuhtauden osoitettiin olevan kiinni myös omista valinnoista, ei vain perimästä. (Weßel 2018, 113–114.) Valinnanvapauden sijaan korostettiin velvollisuutta huolehtia omasta terveydestä, hygieniasta ja vaatetuksesta, koska kyse oli koko kansan ja tulevien sukupolvien terveydestä. Kyse oli biovallasta eli ihmisten käyttäytymistä pyrittiin ohjaamaan normien mukaiseen, kansanterveyden näkökulmasta toivottuun suuntaan siten, että ihmiset itse tarkkailisivat omaa ja toistensa käytöstä. (Saarikangas 2002, 69; Kuusi 2003, 56; Tuomaala 2003, 268–277.) Kodin siivoamisessa puhtauteen liitettiin järjestyksen ja järjestelmällisyyden vaatimus: tavarat tuli säilyttää määrättyillä paikoilla ja työtehtävät tuli suunnitella etukäteen. Tätä perusteltiin käytännöllisyydellä eli terveellisyydellä ja ajan säästämällä, mutta kyse oli myös kontrollia korostavasta menettelytavasta, joka ohjasi ihmisiä itsensä ja ympäristönsä hallintaan. (Ollila 1993, 39–40; Tuomaala 2004, 269; Tuomaala 2003, 269–277.) Hygienialiikkeen vaikutuksesta esimerkiksi kaupoissa alettiin säännöllisesti puhdistaa lattioita, hyllyjä ja tavaroita pölystä, ja puhtautta ja huolellisuutta alettiin arvostaa myös hyvän työntekijän ominaisuuksina. Valkoinen työasu tai -takki yleistyi sairaanhoidon lisäksi myös elintarvikeliikkeen myyjien ja ravintola-alan työntekijöiden työvaatteeksi kertomaan työntekijän ja tämän edustaman yrityksen tai toimialan luotettavuudesta. Samalla asiakkaiden vaatimustaso kasvoi: kauppojen ja kaupan henkilökunnan oli oltava siistejä ja paikkojen järjestyksessä. (Hentilä 1999, 116–117, 245, 249, 264.)

Pukeutumisohjeiden kautta lehdet toteuttivat samaa tehtävää kuin esimerkiksi kansakoululaitos; ne molemmat laajensivat järjestelmällisyyden ajatuksen, terveys- ja hygieniakasvatuksen sekä puhtauden rituaalit sisältämään myös ihmisten omat vaatteet ja pukeutumistavat (kansakoulujen puhtauskasvatuksesta ks. Tuomaala 2003, 278–279). Esimerkiksi kun kotipuku oli siisti ja viihtyisän näköinen, ”se levittää siten samoja ominaisuuksia ympärilleenkin” (Ollonqvist, *Kotiliesi* 6/1928, 175). Talvivaatteiden valintaa käsiteltäessä huomautettiin, että niiden piti estää vilustumista, ei edistää sitä (esim. Niku, *Kotiliesi* 3/1933, 89). Käytännöllistä pukeutumistapaa ja muotikriittisyyttä perusteltiin usein juuri terveyttä koskevilla argumenteilla, sillä oli huomattu, että Suomessakin ”seurataan etelästä, lämpöisemmistä maista tullutta muotia niin orjamaisesti, ettei ajatella, miten se sopii meidän olosuhteisiimme” (Kari, *Toveritar* 14/1928, 213). Puvun konkreettisen siisteyden ja puhtauden merkityksen painottaminen paljastavat, että hygieniä ja kansanterveys olivat keskeiset perusteet myös kansanomaisen pukeutumistavan hylkäämiseen ja uusien pukeutumistapojen omaksumiseen.

Siisteyttä, puhtautta ja käytännöllisyyttä painottaessaan pukeutumisohjeet edustavat lähtökohdiltaan samoja ideoita ja tavoitteita kuin 1900-luvun alun moderni funktionalistinen arkkitehtuuri, jota Kirsi Saarikangas (2002, 39–123) on tutkinut. Kummassakin käytännöllisyys meni koristeellisuuden edelle. Puvustoaajattelu jaotteli vaatteet niiden käyttötarkoituksen mukaan samalla tavalla kuin moderni arkkitehtuuri eriytti asunnon tilat niiden funktion perusteella. Puvustoaajattelua opettaessaan *Kotiliesi* kertoi, että lukijan ei oletettu hankkivan kaikkia puvustoon kuuluvia vaatteita kerralla tai että hänellä ylipäätään tarvitsi olla kaikkia puvustoon kuuluvia pukuja. Lukijoille kuitenkin huomautettiin, että tärkeintä on, että lukija ”tarkalleen tietää, mikä on hänen kotipukunsa, mikä vierailupuku jne., niin ei siten koskaan synny hämminkiä siitä, minkälaisessa puvussa missäkin tilaisuudessa on esiinnyttävä” (Ollonqvist, *Kotiliesi* 6/1928, 175). Funktionaalisen ajattelun tuntemisesta tehtiin näin sivistyksen mitta.

Pukeutumisneuvonnan rooli osana hygieniä- ja terveystasvatusta näkyi hyvin *Toverittarissa*, jossa pukeutumista käsiteltiin pääasiassa kahdessa kontekstissa: yhtäältä *Parisin kir-*

jeenvaihtajan⁶ palstalla ja toisaalta juttusarjassa, jossa lääketieteen asiantuntijat käsitelivät muun muassa auringon valon ja raittiin ilman merkitystä, ruumiin karaisemista, liikunnan harrastamista ja hygieniaa terveellisuuden näkökulmasta.⁷ (Esim. Kari, *Toveritar* 8–9/1928, 125; Kari, *Toveritar* 15/1928, 228–229; Kari, *Toveritar* 17/1928, 262–263; Kari, *Toveritar* 18/1928, 275; Jääskeläinen, *Toveritar* 2/1932, 38–39). Nämä olivat keskeiset teemat sairauksien ennaltaehkäisyä ja oikeiden elämäntapojen merkitystä koskevassa valistuksessa (Kuusi 2003, 44; Tuomaala 2003, 102, 269–277; Tuomaala 2004, 254–277). Pukeutumiskysymysten auktoriteetiksi lehdessä nostettiin suomalaisen naisliikunnan uranuurtaja Kaarina Kari sekä tohtori T. V. Jääskeläinen. Kari opetti, että terveyden näkökulmasta on tärkeää, että vaatteet ja kengät eivät purista, että ne suojelevat kylmältä ja että vaatteet ovat puhtaat (Kari, *Toveritar* 12/1928, 183; Kari, *Toveritar* 14/1928, 213–215).⁸

Käytännöllisyyden tarkoitus: moraalien kasvatusta

Vaatteiden puhtautta käsiteltiin aikakauden hygienia-ajattelun mukaisesti sekä esteettisenä että moraalisenä kysymyksenä eli hyvän maun ja sivistyksen mittana. ”Puvun siisteys ja huoliteltu asu määräävät ratkaisevammin kuin aina luullaankaan sen tekemän vaikutuksen”, opetettiin *Kotiliedessä* (nimim. Rouva Kristiina, *Kotiliesi* 17/1933, 576) ja *Emäntälehdessä* huomautettiin, että ”se ei ole tärkeintä, mitä näkyvissä on. Paras pitäisi löytyä sisältäpäin, niin itsessämme kuin puvussammekin” (Laitinen, *Emäntälehti* 7–8/1931, 347). Kaarina Kari taas opetti *Toverittareissa* seuraavasti:

”Kun inhoan rasvatähroja takissani, inhoan myös rumia sanoja puheessani ja rumia ajatuksia lähelläni.” Juuri tässä sisäisessä puhtaudessa, jonka vertauskuva on ulkonainen puhtaus, piilee todellinen sivistys. Ulkonainen puhtaus herättää meissä haluan pyrkiä paremmiksi ja jalommiksi, puhtaimmiksi kaikissa teoissamme ja puheissamme. Sen takia on ulkonaisella puhtaudella niin äärettömän suuri ja ijäisyysiin kantava merkitys. (Kari, *Toveritar* 12/1928, 185.)

Tässä yhteydessä on huomattava, että *Kotiliesi*, *Emäntälehti* ja *Toveritar* suhtautuivat kielteisesti meikkaamiseen toisin kuin *Eeva* ja *Hopeapeili*, joissa muodikas ja huoliteltu ulkoasu tarkoitti myös meikin käyttöä (Turunen 2011, 172, 192–197). Tutkittujen lehtien samoin kuin aikakauden porvarillisen ja työväen naisliikkeen näkökulmasta meikkaaminen edusti turmelunutta ja siveetöntä käytöstä (Vehkalahti 2000, 134–143).

Lehtien pukeutumisohjeet olivatkin myös reaktio ”jazzyttöongelmaan”. Sivistyneistön ja kasvattajien näkökulmasta naisasialiike mukaan lukien oli kulutuskulttuuri synnyttänyt uudenlaisen huvittelulle alttiin naissukupolven, joka kulutti vähät rahansa silkkisukkiin ja muihin muotihepeniin. Kyse oli rahan tuhlaamisesta ja sivistymättömyyttä osoittavasta käytöksestä, jonka – yhdistettynä tupakointiin ja kahviloissa ja kapakoissa istumiseen –

6 Muotijutuissa kaupungin nimi oli aina Paris, ei Pariisi.

7 Myös *Emäntälehdessä* ja *Kotiliedessä* käsiteltiin näitä teemoja runsaasti, mutta lääketieteen asiantuntijat eivät antaneet pukeutumisneuvoja.

8 Karista on huomattava, että hän ei edustanut työväenurheiluliikettä vaan porvarillista naisurheiluliikettä (Laine 2000). Työväenurheiluliikkeen tarkoituksena oli työväenliikkeen tavoin edustaa vastavoimaa porvarilliselle politiikalle ja urheiluliikkeelle (Heikkinen 1981, 146), mutta Karin kirjoitusten kautta *Toverittaren* lukijoille välitettiin porvarillisen naisliikkeen ja siihen kytkeytyvän urheiluliikkeen ajatuksia (ks. myös Turunen 2011, 236).

pelättiin ajavan tyttöjä siveettömään elämään (Vehkalahti 2000; Kaarninen 1995, 51–54; Turunen 2011, 150–151). Naisasialiikkeen johdon näkökulmasta muoti oli vaarallisesti levinnyt myös maalaisemäntien keskuuteen, koska nämä olivat alkaneet hankkia vanhojen mustien kotikutoisten juhlapukujen tilalle hetaleita ja ”reptusiinia” eli crêpe de chine -kangasta. Eliitin naisten näkökulmasta muotivaatteet olivat täysin sopimattomia maalaisnaisille. (Vehkalahti 2000, 135; Turunen 2011, 151.) Kun *Emäntälehti* siis ohjasi emäntiä suosimaan kotikutoisia kankaita ja kansanomaisia pukumalleja, se samalla pyrki rajaamaan muodinmukaisen pukeutumisen vain kaupunkilaisnaisille.

Lehtien ohjeissa vaatteiden valmistamiseen ja käyttöön annettiin samat ohjeet kuin asuntojen rakentamiseen ja hoitoon: hygieenisuus tarkoitti vaatteiden ja tilojen puhtautta, runsasta tuulettamista, helppoa puhdistettavuutta ja vaaleita, vähän koristeellisuutta sisältäviä pintoja (Saarikangas 2002, 39–123; Tuomaala 2004, 270). Esimerkiksi maitokauppojen tuli olla valoisia, ilmavia ja vaaleiksi maalattuja ja niiden lattiapintojen helposti puhdistettavissa. Maitokaupan myyjän työasun tuli olla väriltään vaalea. (Hentilä 1999, 120.) Sekä asumisessa että pukeutumisessa painotettiin materiaalien helppohoitoisuutta, mutta vaaleiden värien valitsemisella veloitettiin samalla jatkuvaan pintojen ja vaatteiden huolenpitoon, sillä lika ei saanut näkyä. Pintojen vaaleuden tarkoituksena oli tuoda niiden puhtaus korostuneesti esiin ja lika näkyväksi, jotta se voitiin tehokkaasti poistaa. (Saarikangas 2002, 121; Tuomaala 2004, 270). Vaatteiden kohdalla tämä tarkoitti seuraavaa:

Kankaan pitää olla sellaista, joka ei kerää tomua ja on muutenkin mahdollisimman ”liian tuntematonta” ja rypistymätöntä. Jos on kyse sairaanhoitajan, lapsenhoitajan tai ruuanlaittajan puvusta, pitää kankaan olla sellaista, jossa lika näkyy; se pakottaa kantajansa puhtauteen. Työpuvun tulee olla myöskin helposti pestävä ja silitettävä. (Laitinen, *Emäntälehti* 6/1931, 303.)

Lehtien pukeutumisneuvonnassa yhdistyivät siis sairauksien torjunta, terveyden tuottaminen elinolosuhteita parantamalla ja itsekasvatus; modernin arkkitehtuurin tavoin modernin pukeutumisen tehtävänä oli suojella ihmistä ja tehdä se tehokkaaksi ja terveeksi. Uusien ja uudenlaisten vaatteiden hankintaa perusteltiin sairauksien torjumisella ja terveyden ylläpidolla. Jos esimerkiksi hiihtopuku ei ole tarkoituksenmukainen, ”moni vilustuttaa itsensä ensimmäisellä hiihtomatallaan” (*Kotiliesi* 2/2933, 89). Työvaatteena ei pitänyt käyttää käytöstä poistettuja arki- tai juhlavaatteita, sillä esimerkiksi jos tehdastyössä käyttää ”repeileviä” ja ”vapaana heiluvia” hameita ja esiliinoja, on vaarana putoaminen tai muu tapaturma. Suositeltavaa oli käyttää housuja. (Lea, *Toveritar* 10/1928, 114.) Uudenaikaisen puvuston hankkiminen merkitsi elämänlaadun parantumista: ”työnmukainen puku luo reippautta, tekee työskentelyn vapaaksi, mieluisaksi ja luo todellista työn iloa!” (Olsoni, *Kotiliesi* 10/1928, 343).

Puhtauden ihanne oli tiiviisti yhteydessä yksinkertaisuuden ihanteen kanssa. Modernissa arkkitehtuurissa ja sisustustyylissä se tarkoitti ornamenttien ja koristeellisuuden välttämistä ja asunnon puhdistamista ”epämääräisestä pikkukalusta” ja pölyä keräävistä huonekaluista ja verhoista (Saarikangas 2002, 102). *Kotilieden, Emäntälehdien ja Toverittaren* pukeutumishojeissa se tarkoitti yksinkertaista, funktionaalista ja taloudellista pukeutumista ja turhan koristeellisuuden välttämistä. Silkin ja sametin sijaan suositeltiin villaa ja puuvillaa, ja muotia neuvottiin seuraamaan kohtuudella, sillä ”liika hienous on aina sivistymättömyyden ja mauttomuuden merkki” (Laitinen, *Emäntälehti* 7–8/1931, 346). Juhlavuuden tuli olla malliltaan yksinkertainen, ”eikä muodin viimeisimmän liioittelun oikun mukainen”. Juhlavuus pukuun tuli tuoda korujen kautta (nimim. Eeva, *Emäntälehti* 12/1936, 370).

Kansankulttuuriin kuulunut ajatus hienostelun välttämisestä korostui siis edelleen, mutta toisenlaisessa kontekstissa. Kyse ei ollut enää uskonnollisesta kulutuskritiikistä vaan hygieniasta, sivistyksestä ja hyvästä mausta.

Tutkittujen lehtien pukeutumisohjeet muistuttavat kiinnostavasti kaupan alan työntekijöiden työpukeutumiselle asetettuja vaatimuksia. Kaupoissa otettiin 1920-luvulla käyttöön työasut, miehillä ruskeat ja naisilla tummansiniset työtakit tai -mekot, jossa oli valkoinen kaulus. Työasun käyttöönotto oli kaupan vastaus alati vaihtuvaan muotiin sekä ilmaus työntekijöiden professionaalisuudesta ja hygieniantuntemuksesta. Myyjättären kampauksen ja työasun tuli olla yksinkertainen ja pukeutumisessa tuli välttää ”turhia koristuksia ja viimeisen muodin tavoittelua”. Kaupan työntekijöiden työasut poikkesivatkin täysin aikakauden muodista. Työntekijöiden mielestä asut olivat liian yksinkertaisia ja he kokivat näyttävänsä niissä surkeilta ja köyhiltä. Työnantajan näkökulmasta työasujen käyttöönotto vähensi naismyyjien välistä kilpailua ja esti heitä ”pöyhistelemästä”. (Hentilä 1999, 264–265.) Ohjeet edustavat myös samoja ihanteita kuin Lotta Svärd -järjestön jäsenten pukeutumiselle asetetut vaatimukset. Lotta-puku oli väriltään ja malliltaan yksinkertainen, sillä sen tarkoituksena oli heijastaa lottien eettisiä ja moraalisia velvoitteita eli säädyllisyyttä, kurinalaisuutta ja isänmaallisuutta. Kosmetiikan käyttö oli lotilta kiellettyä, ja puvun valkoiset osat tuli säilyttää puhtaana myös rintamaolosuhteissa, sillä lotan ulkoinen puhtaus ilmaisi hänen sisäistä puhtauttaan. (Sulamaa 1999, 64–70; Nevala 2019.)

Nykyaikainen vastuullinen, sivistynyt kuluttaja

Maailmansotien välisen ajan naisten muoti tulkittiin aikalaiskeskusteluissa ilmaukseksi naisten aseman ja pukeutumisen vapautumisesta, mikä on tutkimuksissa sittemmin osoitettu osatotuudeksi. Kulutuskuulttuurin ja massatuotannon yleistymisen myötä vaatteiden hankkiminen helpottui, mutta samalla syntyi uusia kulttuurisia sääntöjä ja ihanteita, joiden kautta pukeutumistapoja normitettiin uudelleen. Olen tässä artikkelissa osoittanut, että *Toverittaren*, *Emäntälehd*en ja *Kotilieden* 1920- ja 1930-lukujen käytännöllisyyttä ja taloudellisuutta painottaneen pukeutumisneuvonnan tarkoituksena oli ohjeistaa lehtien naisluki-joita oikealle tielle pukeutumiskulttuurin murroksessa. Lehtien pukeutumisohjeet perustuvat lukijoidensa taloustilanteeseen ja yhteiskunnalliseen todellisuuteen, jossa kansanomaisen pukuperinne ja kotikutoiset kankaat olivat vaihtumassa kansainvälisen muodin mukaiseen pukeutumiseen ja massatuotettujen kankaiden kuluttamiseen, mutta samalla ne konstruivat yhteiskuntaa ja nykyaikaa lehtien haluamaan suuntaan. Lehdet olivat omaksuneet roolin valistajina: ne kertoivat lukijoille uudenaikaisesta pukeutumisen tapakulttuurista ja normittivat sitä.

Lehdet pyrkivät modernisoimaan suomalaista pukeutumiskulttuuria opettamalla, että arki- ja pyhäpuvun sijaan puvustoon kuului erilaisia työ- ja vapaa-ajan vaatteita. Lisäksi ne opettivat katsomaan pukeutumista funktionaalisuuden, hygieenisyyden ja terveellisuuden näkökulmasta. Täten ne osallistuivat aktiivisesti aikakauden kansaliskasvatukseen, jonka tarkoituksena oli kansalaisten ja työväestön elämäntavan, arvojen ja normien sekä ulkoasun muuttaminen. Uudeksi normiksi määriteltiin käytännöllinen, terveellinen ja puhdas pukeutuminen, joka oli osa nykyaikaista funktionaalista ja hygieenistä elämäntapaa. Ohjeet kytkeytyivät kansaliskasvatuksen tavoitteisiin, joissa yksilön velvollisuutena on jatkuva itsensä tarkkailu ja huolenpito ja joissa rakennusten ja vaatteiden pintojen puhtaus heijastaa sisäistä puhtautta ja ymmärrystä puhtauden merkityksestä. Uusien pukeutumismuotien kautta rakennettiin siis modernia, aktiivista kansalaista, jolle pukeutuminen ei ollut vain yksilöllisten valintojen tekoa vaan kansalaisvelvollisuuksien toteuttamista. Naistenlehtien

pukeutumisohteet edustavat naiskansalaisuudelle annettuja ihanteita ja tavoitteita: naisen tulee olla siisti, kunnollinen ja tunnollinen, ja hänen moitteeton, puhdas ulkoasunsa heijastaa hänen sisäistä puhtauttaan ja moraaliaan. Lisäksi ympäristön puhtaudesta huolehtiminen on nimenomaan naiskansalaisen velvollisuus.

Asteittainen siirtymä omavaraistaloudesta kuluttajuuteen helpotti vaatteiden hankkimista, mutta pukeutumisohteiden kautta naistenlehdet asettivat pukeutumiselle uusia vaatimuksia ja tekivät siitä monenlaista tietoa ja taitoa vaativaa toimintaa: modernille ihmiselle ei riittänyt yksi arkivaate, sillä hänellä tuli olla eri käyttötarkoituksia varten useita vaatteita, joita tuli puhdistaa, huoltaa ja uudistaa säännöllisesti. Painottaessaan, että pukeutumishankintojen tulee olla taloudellisia ja aseman mukaisia ja vaatteilla ei saa hienostella, lehdet toisaalta argumentoivat niin sanottua ”jazzyttöilmiötä” vastaan sekä toisaalta vahvistivat ja uusinsivat pukeutumisohteissaan kansanomaisen pukeutumiskulttuuriin ihanteita. Kansanomaisessa ajattelussa tätä perusteltiin uskonnolliseen diskurssiin perustuen säädynmukaisuudella ja sillä, että kaikki maallinen on turhaa ja siten syntyä. Uudenlaisessa kansalaiskasvatukseen tähtäävässä pukeutumiskurssissa taloudellinen ja yksinkertainen pukeutuminen saivat merkityksensä sivistyksen ja hyvän maun merkkeinä.

Lehdet olivat kokonaisuutena yhtenäinen ryhmä, joka edusti vastapainoa kulutukseen keskittyville *Eevan* ja *Hopeapeilin* tapaisille naistenlehdille. Tutkittujen lehtien välillä oli myös eroja. *Kotiliesi* ja *Toveritar* puhuttelivat lukijoitaan ajatellen näitä potentiaalisina kuluttajina, mutta *Emäntälehti* ohjasi lukijoitaan omavaraistalouden ylläpitäjiksi. Työväenliikettä edustaneen *Toverittaren* tarkoituksena oli tarjota vastapainoa porvarillista naisliikettä ja keskiluokkaista kulutuskulttuuria edustaneelle *Kotiliedelle*, mutta pukeutumisohteiden sisältö osoittaa sen jakaneen samanlaisen käsityksen sivistyneestä ja nykyaikaisesta ulkoasusta.

Lähteet

Kotiliesi tammikuu1922 – elokuu 1939

Emäntälehti tammikuu1922 – elokuu 1939

Toveritar tammikuu1922 – elokuu 1939.

Lehtijutut, joihin artikkelissa viitataan:

Kotiliesi:

Rouva Hilja Niku: Miten varustaudumme hiihtämään? *Kotiliesi* 3/1933, 88–89.

Mary Ollonqvist: Minkälaisia pukuja tarvitsemme. *Kotiliesi* 6/1928, 175–176.

Mary Ollonqvist: Syksyistä pukeutumispakinaa. *Kotiliesi* 17/1928, 581–582.

Mary Ollonqvist: Uusittu pukumme. *Kotiliesi* 2/1933, 68–70.

Nimimerkki Portia: Pukeutumisen taito. *Kotiliesi* 3/1923, 82–84.

Ingrid Qvarnström: Vaatteista ja seurustelutavoista. *Kotiliesi* 20/1923, 592–595.

Ingrid Qvarnström: Miten pukeutuisin jos, – ? *Kotiliesi* 23/1923, 699–702.

Nimimerkki Rouva Kristiina: Kuka pukeutuu hyvin. *Kotiliesi* 17/1933, 576–578.

Emäntälehti:

Nimimerkki Eeva: Miltä näytän. *Emäntälehti* 11/1936, 331.

Nimimerkki Eeva: Miltä näytän. *Emäntälehti* 12/1936, 370.

Nimimerkki Eeva: Miltä näytän. *Emäntälehti* 10/1937, 282

Nimimerkki Eeva: Miltä näytän. *Emäntälehti* 5/1938, 145.

Maija Laitinen: Emäntä ja pulakausi. Vaatetuksemme. *Emäntälehti* 11/1930, 307–308.

- Maili Laitinen: Pukeutumisemme. Työpuvut. *Emäntälehti* 7–8/1930, 346–347.
Maili Laitinen: Pukeutumisemme. Vierailu- ja juhlapuvut. *Emäntälehti* 6/1931, 303–304.
Professori R. Pihkala: Vaatetaloutemme omavaraistuminen. Esitelmä Suomalaisen Marttaliiton vuosikokouksessa 24.3.1936. Julkaistu kahdessa osassa: *Emäntälehti* 5/1936, 148–151 & *Emäntälehti* 6/1936, 186–189.

Toveritar:

- (Ei tekijän nimeä) Me pukeudumme työtä varten. *Toveritar* 8–9/1938, 125.
(Ei tekijän nimeä) Rantojen, nurmikoiden ja leikkipaikkojen puvuista. *Toveritar* 11–12/1932, 182–183.
Lääketieteen lisensiaatti Kaarina Kari: Vaatetuksessa huomioon otettavia seikkoja. *Toveritar* 23–24/1928, 375–376.
Lääketieteen lisensiaatti Kaarina Kari: Pukeutumisessa huomioon otettavia seikkoja, *Toveritar* 14/1928, 213–215.
Lääketieteen lisensiaatti Kaarina Kari: Puhtauden vaatimukset ja ihon hoito. *Toveritar* 12/1928, 183–184.
Nimimerkki Kukkaronvahti: Pari sanaa sievästipukeutumisesta. *Toveritar* 15–16/1934, 219.
Nimimerkki Lea: Ehdotus naisten työpuvun uudistamiseksi. *Toveritar* 7/1929, 114–115.

Kirjallisuus

- Ahvenainen, Jorma 1985. Taloudellinen kasvu ja elintaso. Teoksessa Ahvenainen, Jorma, Pihkala, Erkki & Rasila, Viljo (toim.), *Suomen Taloushistoria 2. Teollistuva Suomi*. Helsinki: Tammi, 308–328.
- Aikasalo, Päivi 2000. *Seuratkaamme terveellistä ja järkevää muotia. Naisten pukeutumisihanteet ja vaatevalinnat 1920-luvulta 1960-luvun lopulle*. Kansatieteellinen arkisto 47. Helsinki: Suomen Muinaismuistoyhdistys.
- Aikasalo, Päivi 2004. *Alli Wiherheimo. Uranaisen sydän*. Helsinki: Otava.
- Anttila, Anu-Hanna 2005. *Loma tehtaan varjossa: Teollisuustyöväestön loma- ja vapaa-ajan moraalisaätely Suomessa 1930–1960-luvuilla*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Apo, Satu 1995. *Naisen väki. Tutkimuksia suomalaisten kansanomaisesta kulttuurista ja ajattelusta*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Buchardt, Mette, Markkola, Pirjo & Valtonen, Heli 2013. *Education, state and citizenship*. Helsinki: Nordic Centre of Excellence NordWel.
- Cole, Daniel James & Deihl, Nancy 2015. *The history of modern fashion*. London: Laurence King Publishing.
- Endres, Kathleen L. 2012. Women's Magazines: Fashion. Teoksessa Kosut, Mary (ed.), *Encyclopedia of Gender in Media*. Thousand Oaks, Calif.: Sage, 434–439.
- Elomäki, Anna 2011. Poliitiikan siveellisyys ja siveellisyyden politiikka suomalaisten naisasianaisten teksteissä. Teoksessa Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu (toim.), *Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia*. Historiallinen Arkisto 133. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 131–152.
- Ewing, Elizabeth 1986. *The History of Twentieth Century Fashion*. Third edition. London: B. T. Batsford.
- Fairclough, Norman 1997. *Miten media puhuu?* Tampere: Vastapaino.
- Fairclough, Norman 2003. *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*. London: Routledge. <https://doi.org/10.4324/9780203697078>

- Fields, Jill 2007. *An Intimate Affair. Women, Lingerie, and Sexuality*. Berkeley: University of California Press. <https://doi.org/10.1525/california/9780520223691.001.0001>
- Heikkinen, Antero 1981. *Kansallisurheilun suuri nousu: Suomen hiihtourheilun laajuus, yhteiskunnalliset tavoitteet ja merkitys 1918–1940*. Helsinki: Liikuntatieteellinen seura.
- Hill, Daniel Delis 2004. *As Seen in Vogue. A Century of American Fashion in Advertising*. Lubbock: Texas Tech University Press.
- Horwood, Catherine 2011. *Keeping Up Appearances. Fashion and Class Between the Wars*. Gloucestershire: The History Press.
- Häggman, Kaj 2001. *Werner Söderström Osakeyhtiö 1878–1939. Piispankadulta Bulevardille*. Helsinki: WSOY.
- Beetham, Margaret 1996. *A Magazine of Her Own? Domesticity and Desire in the Woman's Magazine 1800–1914*. London: Routledge.
- Entwistle, Joanne 2000. *The Fashioned Body. Fashion, Dress and Modern Social Theory*. Cambridge: Polity.
- Heikinmäki, Maija-Liisa 1967. *Mitä hameiden alla. Naisten alushousujen käyttöön tulo Suomessa*. Suomi 112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heikkinen, Anja & Leino-Kaukiainen, Pirkko 2011. *Valistus ja koulunpenkki: Kasvatus ja koulutus Suomessa 1860-luvulta 1960-luvulle*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (toim.) 2003a. *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Helsinki: Gaudeamus.
- Helén, Ilpo & Jauho, Mikko 2003b. ”Terveyskansalaisuus ja elämän politiikka”. Teoksessa Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (toim.), *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Helsinki: Gaudeamus, 13–32.
- Heinonen, Visa & Konttinen, Hannu 2001. *Nyt uutta Suomessa! Suomalaisen mainonnan historia*. Helsinki: Mainostajien liitto.
- Hentilä, Marjaliisa 1999. *Keikkavaaka ja kousikka. Kaupan työ ja tekijät 1800-luvulta itsepalveluajakaan*. Helsinki: Edita: Liikealan ammattiliitto.
- Hovi, Päivi 1990. *Mainoskuva Suomessa. Kehitys ja vaikutteet 1890-luvulta 1930-luvun alkuun*. Taideteollisen korkeakoulun julkaisusarja A8. Helsinki: Taideteollinen korkeakoulu.
- Kaarninen, Mervi 1995. *Nykyajan tytöt. Koulutus, luokka ja sukupuoli 1920- ja 1930-luvun Suomessa*. Bibliotheca Historica 5. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Kaukonen, Toini-Inkeri 1985. *Suomalaiset kansanpuvut ja kansallispuvut*. Helsinki: WSOY.
- Kawamura, Yunuya 2005. *Fashion-ology*. Oxford: Berg. <https://doi.org/10.2752/9781847888730>
- Kuusi, Hanna 2003. ”Tuberkuloosin torjunta ja moderni kansalainen”. Teoksessa Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (toim.), *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Helsinki: Gaudeamus, 33–57.
- Laine, Leena 2000. Kari, Kaarina (1888–1982). *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– [www-lähde]. < <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-001864> > (luettu 26.2.2019).
- Leimu, Tuula 1976. Suomen teollisuusväestön työvaatteista. *Sananjalka 18*. Suomen kielen seuran vuosikirja. Turku: Suomen kielen seura, 78–105. <https://doi.org/10.30673/sja.86404>

- Lepistö, Vuokko 1994. *Joko Teillä on priimuskeitin? Kotitalousteknologian saatavuus ja tarjonta Helsingissä 1800-luvun puolivälistä 1910-luvun lopulle*. Historiallisia tutkimuksia 181. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.
- Lähtenmäki, Maria 2002. *Vuosisadan naisliike. Naiset ja sosialidemokratia 1900-luvun Suomessa*. Helsinki: Sosialidemokraattiset naiset.
- Lönnqvist, Bo 1974. Perinteellinen ja moderni pukumme. *Kotiseutu* 3–4/1974, 84–88.
- Lönnqvist, Bo 1978a. *Kansanpuku ja kansallispuuku*. Helsinki: Otava.
- Lönnqvist, Bo 1978b. Puku ja muoti Suomessa 1920–1970. *Kotiseutu* 4–5/1978, 128–135.
- Löytyniemi, Leena 2000. Harmaja, Laura (1881–1954). *Kansallisbiografia* -verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– [www-lähde]. < <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-008346> > (luettu 26.2.2016).
- Malmberg, Raili 1991. Naisten ja kotien lehdet aikansa kuvastimina. Teoksessa Tommila, Päiviö (päätoim.), *Suomen lehdistön historia 8. Aikakauslehdistön historia*. Kuopio: Kustannuskiila oy, 193–291.
- Marjanen, Päivi 2014. Koulukäsityö naiseksi kasvattamassa. *Kasvatus & Aika* 8 (1), 55–69.
- Marjomaa, Ulpu 2004. Hannula, Mandi (1880–1952). *Kansallisbiografia* -verkkojulkaisu. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– [www-lähde]. < <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-007562> > (luettu 26.2.2016).
- Matheson, Donald 2005. *Media Discourses: Analysing Media Texts*. Maidenhead: Open University Press.
- Mattila, Markku 2003. Rotuhygieniä ja kansalaisuus. Teoksessa Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (toim.), *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Helsinki: Gaudeamus, 110–127.
- Mikkola, Kati 2009. *Tulevaisuutta vastaan. Uutuuksien vastustus, kansatiedon keruu ja kansakunnan rakentaminen*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mikkola, Kati 2019. Uskonnolliset, yhteiskunnalliset ja moraaliset uhkakuvat. Säädynmukaisen pukeutumisen murtuminen 1800- ja 1900-luvun taitteen Suomessa. Teoksessa Turunen, Arja & Niiranen, Anna (toim.), *Säädyllistä ja säädyttöä. Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*. Historiallinen Arkisto 150. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 147–178.
- Mikkola, Kati & Stark, Laura 2009. Himotut ja halveksitut kulutustarvikkeet. Uusien kulutustottumusten vaikutukset suomalaisiin maalaisyhteisöihin 1800-luvun loppupuolella ja 1900-luvun alussa. *Historiallinen Aikakauskirja* 101 (1), 4–17.
- Nevala, Seija-Leena 2019. Lottapuku naisten maanpuolustusidentiteetin rakentajana ja ylläpitäjänä. Teoksessa Turunen, Arja & Niiranen, Anna (toim.), *Säädyllistä ja säädyttöä. Pukeutumisen historiaa renessanssista 2000-luvulle*. Historiallinen Arkisto 150. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 241–275.
- Nevala-Nurmi, Seija-Leena 2012. *Perhe maanpuolustajana: Sukupuoli ja sukupolvi Lotta Svärd- ja suojeleuskuntajärjestöissä 1918–1944*. Tampere: Tampere University Press.
- Oittinen, Riitta 1990. Säädyttöä pukeutumista. Muoti ja erottautuminen keisariajan suomalaisessa pukeutumisessa. Teoksessa Peltonen, Matti (toim.), *Arki ja murros. Tutkielmia keisariajan lopun Suomesta*. Helsinki: Suomen historiallinen seura, 51–74.
- Oittinen, Riitta 1999. Ompelusta ennen tehdastyötä. Teoksessa Parikka, Raimo (toim.), *Suomalaisen työn historia. Korvesta konttoriin*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 730. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 51–82.
- Ollila, Anne 1993. *Suomen kotien päivä valkenee... Marttajärjestö suomalaisessa yhteiskunnassa vuoteen 1939*. Historiallisia Tutkimuksia 173. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura.

- Peltola, Jarmo 2008. *1930-luvun lama teollisuuskaupungissa 2. Lama, pula ja työttömyys: tamperelaisperheiden toimeentulo 1928–1938*. Tampere: Tampere University Press.
- Pietikäinen, Sari & Mäntynen, Anne 2009. *Kurssi kohti diskurssia*. Tampere: Vastapaino.
- Pulkkinen, Tuija & Sorainen, Antu (toim.) 2011. Siveellisyydestä seksuaalisuuteen. Poliittisen käsitteen historia. Historiallinen Arkisto 133. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Roberts, Mary Louise 1994. *Civilization without sexes. Reconstructing gender in postwar France, 1917–1927*. Chicago: The University of Chicago Press. <https://doi.org/10.7208/chicago/9780226721279.001.0001>
- Saarikangas, Kirsi 2002. *Asunnon muodonmuutoksia. Puhtauden estetiikka ja sukupuoli modernissa arkkitehtuurissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Stark, Eija 2011. *Köyhyyden perintö. Tutkimus kulttuurisen tiedon sisällöistä ja jatkuvuudesta suomalaisissa elämäkerta- ja sananlaskuaineistoissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Stewart, Mary Lynn & Janovicek, Nancy 2001. Slimming the Female Body? Re-evaluating Dress, Corsets, and Physical Culture in France, 1890s–1930s. *Fashion Theory* 5 (2), 173–194. <https://doi.org/10.2752/136270401779108554>
- Sulamaa, Kaarle 1999. *Lotta Svärd – Uskonto ja isänmaa*. Helsinki: Helsinki University Press.
- Sulkunen, Irma 1987. Naisten järjestäytyminen ja kaksijakoinen kansalaisuus. Teoksessa Alapuro, Risto, Liikanen, Ilkka, Smeds, Kerstin & Stenius, Henrik (toim.), *Kansa liikkeessä*. Helsinki: Kirjayhtymä, 157–172.
- Sulkunen Irma 1989. *Naisen kutsumus. Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Sysiharju, Anna-Liisa 2007. Gebhard, Hedvig (1867–1961). *Kansallisbiografia-verkkojulkaisu*. *Studia Biographica* 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997– [www-lähde] < <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004644> > (luettu 26.2.2016).
- Tinkler, Penny 2015. Fragmentation and Inclusivity Methods for Working with Girls’ and Women’s Magazines. Teoksessa Hawkins, Sue, et al. (eds.) *Women in Magazines. Research, Representation, Production and Consumption*. Basingstoke: Taylor & Francis Ltd, 25–39.
- Toivanen, Timo 1992. Maat, luokat ja kulutus 1920–1930-luvulla. Teoksessa Onnela, Tapio (toim.), *Vampyyrinainen ja Kenkuinniemen sauna. Suomalainen kaksikymmenluku ja modernin mahdollisuus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Tuomaala, Saara 2003. Punaiset posket ja suorat polvet. Kansakoulun terveydenhoidon ihanteita ja käytäntöjä 1920- ja 1930-luvuilla. Teoksessa Helén, Ilpo & Jauho, Mikko (toim.), *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Helsinki: Gaudeamus, 87–109.
- Tuomaala, Saara 2004. *Työätekeivistä käsistä puhtaiksi ja kirjoittaviksi. Suomalaisen oppivelvollisuuskoulun ja maalaislasten kohtaaminen 1921–1939*. *Bibliotheca Historica* 89. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Turunen, Arja 2011. *Hame, housut, hamehousut! Vai mikä on tulevaisuutemme? Naisten päällyshousujen käyttöä koskevat pukeutumisohteet ja niissä rakentuvat naiseuden ihanteet suomalaisissa naistenlehdissä 1889–1945*. Helsinki: Suomen muinaismuistoyhdistys
- Turunen, Arja 2014. Naistenlehdet Suomessa 1880-luvulta 1930-luvulle. *Media & Viestintä* 37 (2), 42–60. <https://doi.org/10.23983/mv.62866>

- Turunen, Arja 2015. Pukiko sota naiset pitkiin housuihin? Teoksessa Roiko-Jokela, Heikki & Sironen, Esa (toim.), *Urheilun toinen puoli*. Suomen urheiluhistoriallisen seuran vuosikirja. Helsinki: Suomen Urheiluhistoriallinen Seura, 31–58.
- Töyry, Maija 2005. *Varhaiset naistenlehdet ja naisten elämän ristiriidat. Neuvotteluja lukijasopimuksesta*. Viestinnän julkaisuja 10. Helsinki: Helsingin yliopisto, Viestinnän laitos.
- Töyry, Maija 2006a. Käytösoppaasta naistenlehteen. Teoksessa Mäkelä, Anna, Puustinen, Liina & Ruoho, Iris (toim.), *Sukupuolishow. Johdatus feministiseen mediatutkimukseen*. Helsinki: Gaudeamus, 207–225.
- Töyry, Maija 2006b. Pois kuristavat korsetit! Tutkimuskohteena naistenlehti. Teoksessa Nordlund, Taru, Onikki-Rantajääskö, Tiina & Suutari, Toni (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutoksiin ja valintoihin*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 465–467.
- Vasara, Erkki 1997. *Valkoisen Suomen urheilivat soturit: Suojeluskuntajärjestön urheiluja kasvatustoiminta vuosina 1918–1939*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Vehkalahti, Kaisa 2000. Jazz-tyttö ja naistenlehtien siveä katse. Teoksessa Immonen, Kari, Hapuli, Ritva, Leskelä, Maarit & Vehkalahti, Kaisa (toim.), *Modernin lumo ja pelko. Kymmenen kirjoitusta 1800–1900-lukujen vaihteen sukupuolisuudesta*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 130–168.
- Weßel, Merle 2018. *An unholy union? Eugenic feminism in the Nordic countries, ca. 1890–1940*. Helsinki: University of Helsinki.

FT, dosentti Arja Turunen on etnologian tutkija Historian ja etnologian laitoksessa Jyväskylän yliopistossa.